

KÖZÉPISKOLAI TANÁROK SZOCIÁLIS HELYZETE

ALIG VAN SZÓ, mely annyira lélekbe idézné a gyermekkort, mint a „tanár“. Megjelenik egy-egy régi, magashomlokú arc, egy-egy reverenda, vagy csontszínű szimplagallér, az ember újra érzi a régi szorongásokat és nagy, felszabaduló örömeket, s átéli újra azokat az apró csatározásokat, amiket minden diák megvív a tanáraival s amiknek emlékét oly mondhatatlanul megédesíti a múlt. „Ó, a tanár úr!“ — borong el az ember és szíve most, a felnőttkor delén valóban csordultig telik azzal a hálával, amiről iskolai értesítők és évzáró ünnepélyek beszéltek, s amit annakidején oly kevés gyerek tudott valójában átérezni és ekkor jön rá az ember, hogy voltaképpen semmit sem tud tanárjairól. Hogyan élnek? — kérdi most már az egyenrangú érdeklődésével s még mindig a régi ragaszkodással. Miből élnek? — kérdi s esetleg már fiának tanárjára gondol; de ezekről is éppoly keveset tud, mint a régiekről.

A tanárral szemben minden emberben megmarad valami a gyermek-apakomplexumból; s így még ildomosnak sem tartja érdeklődni szociális viszonyai felől. Az apa, a tanár felsőbbbbséges lény, akinek nem is lehetnek gondjai. Bizonyára ilyesfajta lélektani okai is vannak, hogy míg az orvosnyomor, ügyvédnyomor, tisztviselőprobléma emlegetése már közhellyé vált, tanárnyomorról senki sem beszél. Érdemes volna egyszer kibogozni azt a különös lelki viszonyt, ami a középosztálybeli embert tanárjához köti, azt a furcsa, szemérmes, legjobb értelemben vett kisebbségi érzést, amely megakadályozza, hogy a tanár bajai iránt érdeklődjék. A tanár bizonyára úgy él, ahogyan gyermekkorunkban elképzeltük: otthon is mintegy katedrán ül, dolgozatfüzetek és nagy könyvek között s neki is csakúgy egyetlen problémája a tanuló, mint annak a tanár.

Kétségtelen, hogy ez a gyermeki elképzelés alapjában helyes. Az élet azonban rútol rá. A tanár úrnak, aki éppen az Olimposzról tart előadást s talán maga sem tudja, hogy olimposzi magasságban lebeg „fiai“ felett, alig több a havi fizetése, mint egy-egy jobbmódú tanuló zsebpénze. Zálogcédulákkal, fizetésmeghagyásokkal és egy pengő körüli készpénzvagyonnal a zsebben nehéz teljesen elvonatkozni a mától és főképp a holnaptól. Akit a mindennapi pengő gondja gyötör és nem biztos a tanítás utáni tisztességes ebédje, annak *végtelenül* nehéz csak a tárgyra és csak a tanulóra összpontosítania magát. Nem egy fiatal és kevésbé fiatal matematika tanártól hallottam, hogy

alsóbb osztályokban nemigen szeretnek tanítani, mert ott nem elvont, betűvel jelölt algebrai mennyiségeket, hanem közönséges számokat adnak össze s ezek minduntalan eszükbe juttatják háztartási könyvük megoldatlan számtanpéldáit. Pókhálósodó ruhában, a kifizetetlen házbér idegességében nehezen emelkedhetik a tanár az idealizmus magaslatára és helyezheti be önmagát annyira a tanítvány lelkébe, mint kívánatos lenne. Sokan, legtöbben mégis megteszik s ezzel nagy nemzeti és emberi munkájukat valóságos hősi küzdelemmé nemesítik. Egyesek hajlandók erre azt feleim: ám helyes ez így; ezek nyilván elfelejtik, hogy a nélkülözés, a gond és az energiák fölösleges és túlzott megfeszítése előbb-utóbb megbosszulja magát. Mégpedig nemcsak a tanár szervezetén, idegrendszerén, munkabírásán, hanem a tanítvány fejlődésén, nevelésén és emberré érésén is. Véleményünk szerint a tanárnak épp oly független embernek, szabad léleknek kell lennie, mint a bírónak, ehhez azonban a mai fizetések nem megfelelők.

HA A FÉLÉVVÉGI KINEVEZÉSI LAJSTROMOKAT olvassa az ember a lapokban, nem kell éppen észrevennie, milyen a tanárok valódi anyagi és szociális helyzete. Sok az előléptetés a VI. s VII. fizetési osztályba, sőt egyes igazgatók az V.-et is elérik, ami a mai közép-osztály egyre devalválódó, de változatlan erővel kísértő vágyalmán a „méltóságos“ címen túl 647 pengő 97 fillért, illetve a magasabb fokozatban 715 pengő 46 fillért jelent és a VI. meg VII. fizetési osztály is a tiszteletreméltóbb 375 és 565 pengő között mozog lakáspénzzel együtt. A rendes tanárrá való kinevezés pedig — ebből szokott a legtöbb lenni — mindössze a IX. fizetési osztály harmadik fokozatát, 162 pengőt, lakáspénzzel együtt 230 pengőt jelent. Azonban ne a kinevezés boldog pillanatánál próbáljuk megközelíteni a tanári sorsot. Nézzük a fiatal tanár helyzetét abban a pillanatban, amikor kézhez kapja diplomáját. Előtte egy évig még tanárjelölt, közhasználatú néven „koca“, a gyakorló-gimnáziumban vagy más kijelölt gimnáziumban tanít. Az önkéntesi szolgálatot is beleszámítva, inkább 25 mint 24 esztendő, mire kenyérkereset után nézhet. Beadja kérvényét államhoz, városhoz, esetleg egy-két magánintézethez is. Azután vár. És protekciót keres. Ennek az időszaknak neve még a statisztika hivatalos nyelvén is „várakozási idő“. Normális körülmények között ennek nem volna szabad hosszabbnak lennie egy, legfeljebb két évnél. Szegény ember számára még ennyi állástalanság is sok. A valóság azonban egészen más képet mutat. Nagyon egyszerű volna személyes tapasztalatok és újságokban közölt panaszlevelek alapján elindulni; ezek nyolc-tíz éves várakozásokról is tudnak. Az ember először felháborodik, azután hajlandó ezeket az eseteket sajnálatos kivételeknek tekinteni. A való és teljes helyzet megállapításához ismernünk kell a tanárok szolgálati idő szerinti tagozódását és az oklevél megszerzése óta eltelt idő és a szolgálati idő közti viszonyt.

Az 1934/35 tanévi országos oktatásügyi statisztika¹ szerint — ennek számos adatát a következőkben is fel fogom használni — a

¹ Magyarország óvó és oktató személyzetének statisztikája az 1934/35. tanévben, Budapest, 1937. Feldolgozta jánki Gyula dr.

középfokú iskolákban, tehát a gimnáziumokban, reálgimnáziumokban, reáliskolákban, tanítóképzőkben, a felső kereskedelmi és a felső mezőgazdasági iskolákban és a polgári iskolákban összesen 7699 tanerő tanított, ebből 4395 tanár és 3304 tanárnő. A polgári iskolákra 3231 tanár, a szorosabban vett középiskolákra 2530 tanár jut. Az összeírás óta elmúlt öt évben a létszám emelkedett, úgyhogy ma a tanárok száma 8000-re tehető. A tanárok 5 százaléka és a tanárnők 7 százaléka szolgált egy éve, a két éve működők százalékaránya a férfiaknál 4, a nőknél 4.5, a három éve szolgálóké mindkét nemnél 3 százalék, a négy és az öt éve tanítóké mindkét nemnél 3—3 százalék. Az öreg tanárok arányszáma így alakul: 31—35 éve szolgál 9, illetve 6 százalék, 36 éven felül pedig tanár és tanárnő is 3 százalék van.

Mi derül ki ebből a hosszadalmas számfelsorolásból? Mindenekelőtt az, hogy a nők többségének rövidebb a szolgálati ideje, mint a férfiaké. Huszonhat vagy több év óta a férfiaknak 27 százaléka tanít, a nőknek csak 19 percentje. Ezek az adatok azt mutatják, hogy a nők szerepe a közoktatásügyben az utolsó két évtized folyamán növekedett a férfiakéval csaknem egyenrangúvá. Különösen kiemelkedik a 16—20 éve, azaz 1915 és 1919 között alkalmazott nők magas arányszáma: 18 százalék, szemben a férfiak 12 százalékával. Nyilvánvaló, hogy itt a háború okozta az eltolódást.

Ha a tanárok korát vetjük össze a szolgálati idővel, azt látjuk, hogy a legtöbb tanár (számszerűt 743) 50—54 éves. Huszonnégyéves tanár csak 20 van az egész országban, a 25—29 évesek száma 491, a 30—34 és a 35—40 esztendőseké csaknem megegyezik: 549 és 547.

A tanárnőknél más a tagozódás. Itt legtöbben a 35—39 évesek vannak, számszerűt 667-en, utána a 40—44 évesek következnek 597-es létszámmal, majd mindkét irányban egyformán esik a tanárnők száma. Huszonnégyéves 31 van, 23 éves 17, ezek minden valószínűség szerint polgári iskolákban tanító apácák.

A SZOLGÁLATI IDŐ ÉS A KOR összefüggéséből általában az olvasható ki, hogy a tanárok elhelyezkedési lehetősége a múltban kedvezőben alakult, az újonnan alkalmazottak fiatalabbak voltak, mint azok, akiket az utóbbi években vettek fel. Az adatok szerint az utánpótlás a háború kitöréséig a 29 évesnél fiatalabb korosztályokból került ki, a háború vége óta azonban egyre károsabb eltolódás mutatkozik a fiatalok rovására. Egyre nagyobb tömegek várnak alkalmaztatásra s köztük nem is mindig a legidősebbek jutnak be a bezárt ajtón.

1930 és 1935 között a középfokú iskolákban mintegy ezer tanerőt alkalmaztak. Ezek közül mintegy tíz százaléknak életkora 24 éven alul volt, ötvenszázaléké 25 és 29 év közé esett, huszonöt—harminc százalék 30—34 éves volt, tíz—tizenöt százalék jutott a 35—39 éves korcsoportra és öt százalék a negyvenen felüliekre.

A Központi Statisztikai Hivatal 1934—35-ben összeállított részletes kimutatása szerint a jelzett tanévben az ország középiskolaiban 5 huszonhároméves, 12 huszonnégyéves, in huszonöt—huszonkilenc éves, 35 bárminő—harmincnégyéves és 14 harmincötéven felüli tanárt alkalmaztak.

Rendkívül tanulságosak és jellemzőek az 1925 és 1935 közé eső évtized adatai arra nézve, hogy mekkora volt a várakozási idő. Tíz évvel ezelőtt a frissen végzett tanárok 76 százaléka nyomban elhelyezkedett, 1934—35. tanévben már csak 35 százalékuk. Még szembe-tűnőbb a különbség, ha az 1923—24-es adatokkal vetjük össze. Akkor az új tanároknak 86, sőt a tanárnők 97 százaléka azonnal állást talált. Az oklevél megszerzése és az életpályán való elhelyezkedés közötti időveszteség egyre nagyobb, a fiatal tanárok helyzete egyre kilátástalanabb. A tanárok 4 százaléka és a tanárnők 16 percentje, csak 6, 7, 8, 10 évi munkátlanság után jutott állásba, sőt a tanárok 3 és a tanárnők 6 százaléka 11 évnél is többet várt!

Mit csinál a fiatal tanár vagy tanárnő a várakozás hosszú és meddő évei alatt? Azok a kiváltságosak, akik gazdag, vagy jómódú házból származnak, otthon maradnak és a szó szoros értelmében nem csinálnak semmit. Meg kell azonban jegyezni, hogy gazdag családok gyermekei meglehetősen ritkán választják a tanári pályát. Erősen irodalmias hajlandóságúnak, vagy különös matematikai, természettudományi tehetségnek kell annak a gazdag fiúnak lennie, aki bölcsészeti szakra iratkozik. S azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a jobb mód nagyobb társadalmi összeköttetéseket és hivatali befolyásokat jelent. A diplomás pályák közül a tanári pálya az, amely leginkább vonzza a föltörekvő kispolgárság fiait, attól azonban még mindig távol vagyunk, hogy a nép, a falusi nép gyermekei nagyobb számban eljuthassanak a Múzeum-körúti régi épület kapujáig.

Szociológiai szempontból nem kis fontosságú annak megállapítása, hogy az egyes értelmiségi foglalkozásúak szülei milyen társadalmi osztályba tartoztak. A budapesti tanárok közül 235-nek önálló iparos volt az apja, ami ismét azt bizonyítja, hogy a városi kispolgár szívesen neveli fiát tanárnak. Hivatali altiszt 42 volt a tanár-apák között, gyári munkás 1, napszámos 1, szolga, cseléd 3, viszont tanár 90 és tanító 158.

Azok a fiatal tanárok és tanárnők, akik minden pengőre rá vannak utalva, alkalmi munkát igyekeznek találni. A legtermészetesebb munka- és kenyérkereset fiatal állástalan tanárok számára a házitanítás, és a magántanulók oktatása volna. Ehhez azonban legritkább esetben jutnak, mert e lehetőséget elveszik előlük már állásban levő kollégáik. Hogy ebben nem a szociális belátás és a szolidaritás hiánya vezeti őket, azt mingyárt meg fogjuk látni. Az állástalanok kénytelenek szakmájuktól teljesen távolálló munkát keresni. A lányok elmennek gépíró-nőnek, a férfiak írónak, titkárnak, de ha kell raktárnoknak, sőt kalauznak is. A lányok, akik egyetemi hallgató korukban hosszú szabadelőadásokat tartottak az önálló, dolgozó és kenyérkereső nőről, most igyekeznek mihamarabb férjhezmenni. Nagy baj az is, hogy amíg az állásbajutást kibőjtölik, sokat felejtnek az egyetemen tanultakból, nemcsak a tananyag tárgyi részéből, hanem a pedagógiai ismeretekből is. Tagadhatatlan az is, hogy bizonyos keserűség és nagyfokú elégedetlenség gyülemlik fel ezekben az állástalan fiatalokban a várakozás hosszú, sivár évei alatt, ráérő idejükben és valóban nem alaptalan szociális elégedetlenségükben a kelleténél talán többet és behatóbban foglalkoznak a politikával, kivált a napi politika bizonyos

ágaival és politizáló hajlandóságukról nem egy esetben még később, a tanteremben sem tudnak lemondani. Véleményünk szerint a tanárok politizálásának okát nem holmi bujtogatásban, izgatásban vagy éppenséggel éretlenségben kell keresni, hanem az általános szociális helyzet kedvezőtlen voltán túl maguknak a fiatal tanároknak elégedetlenségében, kilátástalanságiban és a munkanélküliség emésztő pszichózisában. Így nyilvánvaló az is, hogy a tanárok helytelen politizálását elsősorban anyagi helyzetük megjavításával lehet kiküszöbölni.

HA VÉGRE ÁLLÁST KAPOTT a fiatal tanár, még nincsen sok oka örülni. Még nem rendes, csak helyettes tanár. A helyettes tanárok címe, megjelölése annyira különböző, esetenként változó, hogy maga gróf Teleki Pál kultuszminiszter jelentette ki költségvetési beszédében, hogy nem ismeri ki magát ebben a szövevényben. Annyi mindenesetre tény, hogy két kategóriára osztható: az egyik a helyettes tanár havi no pengő fizetéssel, a másiknak címe „óraadó helyettes tanár“, vagy „óradijas helyettes tanár“, vagy „ideiglenesen foglalkoztatott oki. középiskolai tanár“ esetleg más egyéb, fizetése azonban a sok dm ellenére is egyforma: a levonások után havi 75 pengő.

Minden kétségen felül áll, hogy sem havi no pengőből, sem 75-ből nem lehet megélni. A fiatal tanár vagy szülői támogatást kap még abban a korban is, amikor apja már rég családot alapított, vagy pedig kénytelen lealázó házitanítással foglalkozni. Aligha szorul bővebb fejtegetésre, hogy pedagógiai szempontból mennyire káros és elítélendő, ha a gyermeket ugyanaz a tanár oktatja és segíti délután odahaza, aki délelőtt az iskolában is tanítja. Az sem változtat sokat a helyzeten, ha a tanárok nem saját osztályukbeli gyermekeket tanítanak, hanem egymás közt cserélik a házitanárságot. A tanuló mégis abban a ferde hitben él, hogy „a tanár úrnak az ő papája fizet“, kiváltságos helyzetben érzi magát a többivel szemben, egy-két esetben nem is egészen alaptalanul. Ezen a már-már rendszerré váló szokáson azonban tilalmi rendelettel változtatni nem lehet, szinte azt mondhatnék nem is szabad, mert a hetvenöt pengős tanárok enélkül a szó szoros értelmében a koplalásnak és a lerongyolódásnak vannak kitéve. Még így is sok tanár van, akinek nem jut mellékkereset és kénytelen a középosztálybeli proletár legalacsonyabb életformáját élni. A fiatal Szabó Dezső már 1913-ban, felejthetetlen „Tanárok“ című novellájában ezt írta a helyettes tanárról: „ő az emberi nyomorúság leg-tömörebb strófája, az idealizmus-Csimborasszó, az igény-molekula. Ő az örökös Ézsau, akinek nem szőrös a keze, aki még tál lencsét sem kap, de aki mindig éhesen és fáradtan tér haza.“

Ezek a jellegzetesen szabódezsős szavak ma is élnek és aligha túloznak. A 75 pengős tanár, még ha le is szorítja táplálkozási szükségleteit a biológiai létminimumra, legalább 48 pengőt kénytelen étkezésre költeni. Egy kis bútorozott szobáért vidéken 20 pengőt kell fizetnie, Budapestén még többet. Marad tehát ruházkodásra, fűtésre, mosásra, testápolásra, sportra, üdülésre, dohányra, bélyegre, könyvekre, szórakozásra és villamosra — 7 pengő havonta. Külön igazságtalansága a helyettes tanári sorsnak, hogy a nyári hóna-

pokban a szegény óradíjas nem kap fizetést és így kénytelen téli jövedelméből félretenni a hosszú és szomorú nyári vakációra. Legalább ezt a tarthatatlan nyári fizetéstelenséget kellene legsürgősebben megszüntetni.¹

Tévedés volna azt hinni, hogy a helyettes tanárok elenyésző kisebbségben vannak a rendes, kinevezettekkel szemben. Itt a statisztika még azokat is meglepi, akik foglalkoztak a kérdéssel. Az 1—4 éve tanító tanároknak és tanárnőknek nem kevesebb, mint 83 százaléka helyettes és óradíjas tanár, az 5 éve szolgálóknak 70 százaléka kapja a 75 pengős vagy no pengős fizetést és a 6—10 évi szolgálattal bíró tanárok közül még mindig 31 százalék, a tanárnők közül 44 százalék vár a kinevezésre. Nem szabad elfelejteni, hogy ezek nem fiatal emberek már: a várakozási időt is beleszámítva 35 esztendő körül mozognak. Kár lenne elhanyagolni azt a tényt is, hogy a 15, 20, 25 éve szolgáló tanároknak két-három százaléka még mindig csak helyettes tanár. a tanárnőknél az arány eléri az Öt százalékot. A férfiaknál 26 évi szolgálton felül már csak 1.6 százalékot nem neveztek ki rendes tanárnak, de a nőknél itt megint emelkedik az arány, 7.7 százalék maradt idős korára is ebben az alacsony rangban. A kereken 4500 középfokú iskolai tanárnak nem kevesebb mint 20 százaléka, a tanárnőknek 27 százaléka helyettes, vagy óraadó helyettes tanár. Jegyezzük meg ebben az összefüggésben, hogy a rendes tanár 70 százalék, tanárnő 69 százalék van, a maradék 10, illetve 4 százalék igazgató, vagy megbízott igazgató. Megnyugtatóan hat a várakozási idő és a helyettes tanári helyzet kérdésében Teleki kultuszminiszternek az az ígérete, hogy két évnél hosszabb ideig senkinek sem szabad óraadó helyettes tanárnak lennie és négy év alatt mindenkinek el kell jutnia a rendes tanársáig.

A RENDES TANÁRT A KULTUSZMINISZTER a IX. fizetési osztály harmadik fokozatába nevezi ki, ami lakáspénzzel együtt havi 229 pengő 54 fillért jelent. Ez vonatkozik a gimnáziumi stb. tanárookra, a polgári iskolai tanárok mintegy 10 százalékkal kevesebbet kapnak. A kinevezéstől kezdve a tanár pályája és emelkedése áttekinthető. Három évenként lép elő egy fizetési fokot, kilenc évenként egy fizetési osztályt. Egy-egy fizetési fok körülbelül 15 pengő többletet jelent, tehát a tanár 27 szolgálati év után már jól benn ötvenes éveiben eléri a 430 pengő havi fizetést. Ha közben igazgatóvá léptetik elő, az 500 és 600 pengő csúcsait is megmászhatja. Középfizetésnek a VIII. fizetési osztály körülbelül 300 pengőjét tekinthetjük. Ez az az összeg, amellyel már családot lehet alapítani. Viszont mire a tanár éhhez eljut, nem éppen vőlegényi korban van: negyven felé jár, vagy azon is túl. Itt találkozunk az elhelyezkedés, a révbejutás után a középiskolai tanárok második nagy szociális problémájával: a családalapítással. Az egyes ember számára ez tulajdonképpen szociális dilemma: a viszonylagos gondtalanság és a család között kell választania. Ez a dilemma súlyos egyéni tragédiákat idéz elő, a közösség s a társadalom

¹ Sajtó alatt volt ez a tanulmány, amikor Teleki kultuszminiszter elrendelte, hogy a helyettes tanárok fizetését a szünidei hónapokra is folyósítsák. Ez egyelőre csak az állami iskolákra vonatkozik.

szempontjából pedig a legnagyobb mértékből egészségtelen. Az, hogy végül az esetek többségében a családalapítás gondolata győz, nem azt jelenti, hogy a kérdés könnyűszerrel megoldható, hanem azt, hogy a középosztálybeli ember tud lemondani és áldozatot is vállalni; legalább is, ha tulajdon életéről és boldogságáról van szó.

Még így is a tanárok 31 százaléka nőtlen marad s a tanárnők 64 százaléka leány. Helyesebben, ha a katolikus pap-tanárokat, szerzeteseket és apácákat leszámítjuk, a nőtlen tanárok száma 23%-ra, a hajadon tanárnőké 56%-ra csökken. A tanárnők 24 éves korukig 100%-ban hajadonok, a férfiaknak pedig — az egyházi személyek levonása után — 89 százaléka nőtlen. Huszonöt és huszonkilenc év között a férjhez nem ment tanárnők aránya 87%-ra száll le, a férfiaké 74-re. A fordulópont a 30. életév körül következik be: a nőknél még mindig magasabb ugyan a leányok aránya: 63%, a férfiaknál azonban már kisebbségben vannak az agglagények: 40 százalék az arányuk. Harmincöt és harminckilenc esztendő között már csak 24% a legényember, de még mindig 51% a pártában maradt. Ez az arány azután a nőknél már nem is változik: mindvégig a felénél valamivel több tanárnő nem tud, vagy nem akar férjhezmenni, viszont a tanárok között ötvenen felül már csak 7—8% a megcsontosodott agglagény.

Az ember találgatásokra van utalva, ha annak okát keresi, miért nem mennek a tanárnők férjhez. Bizonyára közrejátsszik az is, hogy nagyrésztük meglehetősen visszavonultan él, kerüli a társas életet s tudományos és pedagógiai rangját bizonyos életmódbeli konzervativizmussal is kifejezi, ez pedig a mai viszonyok között nem alkalmas a házassági esélyek növelésére. A jelek arra vallanak, hogy a férfiak, még a diplomások és a magasabb rangban lévők is, nem kis mértékben húzódoznak az egyetemet végzett, vagy éppenséggel doktori címet viselő házastárstól; azonfelül általános szociológiai jelenség az, hogy minél magasabb műveltségi fokot és tudományos képesítést nyernek el a nők, annál nagyobb arányban nem mennek férjhez. Körülbelül egyenlően oszlanak meg azok, akik éppen szellemi felsőbbségük miatt nem találnak s azok, akik nem is keresnek magukhoz való férfit.

Szociális szempontból talán még többet mond a tanárok családi állapotának és szolgálati idejének egybevetése. Az első és az ötödik szolgálati év között a férfiak 70.5%-a nőtlen, a nőknek 85.5%-a hajadon; a hatodik és a tizedik év között kötik aránylag a legtöbb házasságot. Ekkor már csak 40% a nőtlen tanár, s a hajadonok száma is csökken, ha nem is olyan mértékben, mint a férfiaknál, de ahhoz képest, hogy felénél több egyáltalán nem fog férjhez menni, még mindig jelentősen: 68.5%-ra. A tizedik szolgálati éven túl 25% alá száll a nőtlenek száma és a tanárnőknél eléri a standardot: 58 százalékot.

Az adatok arra vallanak, hogy a tanárok túlnyomó része csak a kinevezésre vár, hogy megnősülhessen. Az, hogy a hosszú várakozás erkölcsi szempontból is mily káros lehet, nem szorul bővebb magyarázatra. A késői házasság pedig az ismertetett anyagi okokon felül fiziológiai okok miatt is elősegítheti a középosztálybeli egyke elharapódzását; hogy ez az egyke-fajta a középosztály elértéktelenedésében és az egyensúly félrebillenésében mily szerepet játszik, még kellőképpen

meg nem világított kérdés, holott a középosztály mai szereplésének egyik magyarázatát lehetne föllelni benne.

A HÁZASTÁRS FOGLALKOZÁSA igen nagy szerepet tölt be az értelmiségi osztály szociális helyzetének alakulásában. Az utóbbi évek folyamán a szellemi munkanélküliség fokozódásával párhuzamosan mindgyakrabban bírálják, sőt elítélik a házastársak kettős keresetét és követelik a férjes asszonyok azonnali elbocsátását. Vizsgáljuk meg, mi a helyzet a tanároknál és a tanárnőknél.

Házás középiskolai és polgári iskolai tanár 2912 van. Ebből 15%-nak tanárnő vagy tanítónő a felesége. A kettős kereset szempontjából csak ezek számítanak. A feleségek 81 százaléka kereset nélküli, vagyis hitves és anya. A tanárnőknél már más a helyzet. Kilencszázhatvanegy férjes tanárnő közül 33%-nak tanár vagy tanító a férje, 23%-nak egyéb köztisztviselő, 12%-nak nyugdíjas, 24 százaléknak egyéb kereső és 3'6%-nak kereset nélküli. Ez azt jelenti, hogy a férjes tanárnők túlnyomó többségének keresete a férj jövedelmével együtt biztosítja a háztartási egyensúlyt, vagy hozzájárul a magasabb élet-színvonal fenntartásához. Kérdés természetesen, hogy a feleség keresete nélkül is meg tudnának-e élni? Múlhatatlanul szükséges-e, hogy a férjes asszony valamely szegénysorsú magányos tanárnő vagy esetleg tanár elől elvegye a fizetést s a kenyeret? Erre általánosan érvényes feleletet adni nem lehet. Kétségtelen, hogy sok házasság csak azért tud létrejönni, mert két alacsony fizetést közös kasszába tesznek. Ha olyan törvény vagy szabályrendelet lépne életbe, amelynek értelmében férjes asszony állását veszíti, rengeteg fiatal pár nem tudna összeküldni s bizonyára sokan fordulnának a vadházasság kényszermegoldásához. Azon, hogy ezt mindenképpen el kell és el is lehet kerülni, nincsen vita. Kézenfekvő azonban az is, hogy számos esetben vagy mindjárt a házasságkötéskor, vagy az évek folyamán a férj keresete eléri azt a fokot, amely elegendő a család fenntartásához. Ebben az esetben hivatalból gondoskodni kellene arról, hogy a férjes asszony átadja helyét. Ez az eset egyébként a tanári házasságokban magától is bekövetkezik.

Példa rá azoknak a házaspároknak a kettős keresete, amelyekben a férj is, a feleség is tanár vagy tanító. Ezeket hivatalos nyelven szörnyű kifejezéssel, négyszeres szóösszetétellel „tanerőházaspároknak“ nevezik. Itt a harmincadik szolgálati év után az addig 15—18 százalékos kettős keresetek száma egyszerre leesik nyolc százalékra.

A gyermeklétszám és a kettős kereset között érdekes összefüggéseket lehet felfedezni. Az ember meglepetéssel tapasztalja a statisztikai számoszlopok böngészése közben, hogy a kettős keresetnek éppen ellenkező hatása van, mint várható volna. A gyermekek száma nem szaporodik ettől, hanem fogy. Ez a jelenség kihúzza a kettős kereset alól az erkölcsi alapot. A középiskolai tanárok 4619 gyermeke közül 3909 olyan házasságból származik, ahol a feleség hivatalos statisztikai megjelölése „kereset nélküli“ vagy „háztartásbeli“. Ugyanez egyébként a helyzet és az arány az elemi iskolai tanítók és a szakoktatók körében.

Érdekes, hogy míg a tanárok 24 százalékanak nincsen gyermeke, addig a tanárnők 46 százaléka gyermektelen. Egy gyermeke van a

tanárok 27.5 százalékának s a tanárnők 26.2 százalékának. Itt tehát körülbelül egy szinten állnak, ettől kezdve azonban a nők aránszáma megint romlik. Négy gyermeke már csak a tanárnők 0.4 százalékának született, a tanároknak viszont még 4.4 százaléka büszkélkedhetik négy gyerekkel, ötgyermekes tanárnő már egy sincs, a tanárok között azonban van még kilencgyermekes is.

Ezek az adatok alatta vannak a középosztály szaporodási arányának és a tanárság nehéz szociális helyzete mellett tanúskodnak.

Az ÁLLÁSTALANSÁG jelentős ugyan, de nem ölt olyan elképesztő méreteket, mint egyes újságcikkek alapján a közvélemény képzelet. A kereken 8000 középiskolai, tanítóképzőintézeti és polgári iskolai tanár közül pontosan 500 állástalan, tehát valamivel több, mint 6 százalék. Különvéve a férfiakat és a nőket, azt látjuk, hogy a tanárnők kedvezőtlenebb helyzetben vannak. A háromezemi tanárnő közül 284 állástalan, ami 9 százalékot jelent, az ötezernyi férfi tanárra eső 2x6 állástalan pedig alig valamivel több 4 százaléknál.

Az állástalanok általában nemcsak a legfiatalabbakból kerülnek ki. Évekkel ezelőtt, amikor az állástalan diplomások problémájától leghangosabb volt a közélet, az ÁDOB „kaszárnyáiban“ legtöbbszörre állástalan tanárok heverték naphosszat kényszerű tétlenségben a vaságyakon. Ezek voltak azok a sokat emlegetett „kopaszodó fiatalok“, mármint az a részük, amely nem csinált politikai karriert. Sok még ma is állástalan. Hozzájuk csatlakozik a „várakozó“ tanárok többszázas tömege, akik azonban fokozatosan állást kapnak.

A LAKÁSVISZONYOK kiálló bizonyosságot tesznek a tanárok elszegényedése, sőt mondhatjuk így is: szegénysége mellett. A kétezer budapesti tanár közül 12 százalék albérlő, sőt ágyrajáró is akad, számszerűit 3. Önálló főbérleti lakást csak 52% tud tartani, 28% csupán főbérleti családtagja, ami annyit jelent, hogy a tanár szüleinél vagy rokonainál lakik. Hogy ebben kisebb szerepet játszik a családi összetartás és nagyobb az anyagi hiánya, természetes.

Ötödmagával egy lakásban 350 tanár és tanárnő él, hatodmagával 184, nyolcadmagával 40, sőt vannak olyanok is, akik kilenced-, tized-, tizenegyedmagukkal élnek egy fődél alatt. A tanárok többsége kétszobás lakásban lakik, de sok az egyszobás és a háromszobás is. Négyoszobásra már csak a budapesti tanárok 16%-ának telik. Villany 44 tanár lakásában nincs, a gázt 370 lakásba nem vezették be (Budapest!), sőt nem kis számmal (44) akad olyan tanárlakás is, ahol vízvezeték is hiába keres az ember.

Cselédet a tanárok többsége nem tart. A cselédtartás aránya 1200:975 s itt a cselédtelenek szerepelnek nagyobb számmal. Ehhez nyilvánvalóan nem kell kommentár. Kifőzésben eszik 28 tanár.

A tanári pálya nagy előnyeként szokták felhozni a hosszú szabadságot. Az alacsony fizetés a budapesti tanárok 37%-ának nem engedte meg, hogy szabadságra menjen: kénytelen volt más munkát vállalni. Azok közül, akik kivették szabadságukat, 40% Budapesten maradt.

A KULTÚRIGÉNYEKRE ÉS LEHETŐSÉGEKRE jellemző, hogy 617 budapesti tanárnak nincsen könyvtára. Ez több, mint harminc százalék. 328 tanár sem napilapot, sem folyóiratot nem járát. Ez több, mint tizenöt százalék. Csak napilapot 23% járát, napilapra, szépirodalmi és szakirodalmi folyóiraatra együtt pedig ugyancsak 15 százalék fizet elő. Arról, hogy mennyi könyvet tudnak vásárolni s arról, hogy akinek könyvtára van, hányszor és mennyi könyvet kénytelen hónapok végén el-eladogatni, nincsen statisztika. Akárhogyan is van: e tekintetben a tanárokat gáncs nem érheti.

A szociális és kulturális hibák és hiányok nem újkeletűek és hogy milyen mélyrenyúló társadalmi és strukturális okaik vannak, arra jellemző, hogy még oly kiváló tanár-miniszter, mint Hóman Bálint is minden erélyével csak a helyzet javításának első fázisáig tudott eljutni. Az ő intézkedései és elgondolásai voltaképpen csak most és a következő években éreztetik majd üdvös hatásukat.

A kereset és a létminimum viszonya a tanárságnál sem jobb, mint a középosztály, szorosabban véve az értelmiség bármely rétegénél. Kétségtelen, hogy a VIII. fizetési osztályban már nem okoz gondot, hogy mindennap van-e hús ebédre, vagy csak hetenkint háromszor s hogy meg lehet-e venni azt a félkiló új gyümölcsöt, amit a gyerek megkívánt. De igenis gond az új cipő, az új ruha és a háztartási egyensúly felborulását jelenti a második vagy harmadik gyermek megszületése, sőt még új télikabát vétele is. Mellékkereset, vagyon, a feleség keresetét vagy apanázs nélkül a nő gimnáziumi tanár élete szolgálati idejének első két évtizedében szakadatlan küzdelem a megélhetésért és jobb célokra érdemes viaskodás a látszatért.

A magyar középosztály íratlan törvényei értelmében olyan „úri“ életet kell élnie, mintha a tanársága csak nobile officium volna s a pénzt az íróasztalfiókba s vadat, halat s mi jó fátat a konyhára az ősi néhány ezer hold ontana. Főként vidéken ez a helyzet még ma is. A tanár úr, aki nem óhajtja, hogy a „tanarak“ címszó alá vonják, kénytelen „adni magára“. A fővárosban sem sokkal reálisabb a helyzet. Az igények itt is káros hypertrophiával jelentkeznek az egyik oldal felé és ez az oldal nem a szellemé és a kultúráé. Megjegyzendő, hogy éppen a tanárok között sok a dicséretes kivétel, százával találni aszkétalelket, könyvek megszállottját, az irodalom, a tudomány hitvallóját; és egyre több az olyan tanár és tanárnő is, aki felismeri szociális felelősségét s a maga területén híven teljesíti kötelességét azokkal szemben, akikhez anyagi helyzete voltaképpen kapcsolná s akiknek életformáját a fiatal magyar tanár a szó szoros értelmében éveken keresztül éli. Talán, nagy távlatban nézve s nem törődve az egyes ember fájdalmas nappalival és álmatlan éjszakáival, a gondok lassú mérgével és a megtépázott idegrendszerrel, talán ez a célja és értelme a sok nélkülözésnek: a középosztály fiatal nemzedéke tulajdon bőrén és gyomrán tapasztalja, hogyan él a földműves és munkásnép sokmilliós tömege. Nemcsak megpróbáltatás ez, hanem próba is. Ma még kétséges, hogy a középosztály megállja-e.